

УДК 342.5:002.6

НАСТЮК В.Я., доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
БЕЛЄВЦЕВА В.В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** Про загальнотеоретичну сутність та зміст інформаційної безпеки. Наведено особливості забезпечення інформаційної безпеки України в аспекті захисту національних інтересів.*

***Ключові слова:** інформація, інформаційна безпека, інформаційні правовідносини, національні інтереси.*

***Аннотация.** О общетеоретической сущности и содержании информационной безопасности. Приведены особенности обеспечения информационной безопасности Украины в аспекте защиты национальных интересов.*

***Ключевые слова:** информация, информационная безопасность, информационные правоотношения, национальные интересы.*

***Summary.** About general theoretic essence and subject matter of information safety. The features of providing of information safety of Ukraine are considered in the aspect of defence of national interests.*

***Keywords:** information, information safety, information legal relationships, national interests.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток світового простору характеризуються новим етапом науково-технічної революції, впровадженням у всі сфери життя інформаційно-комунікаційних технологій, що створюють необхідний фундамент для переходу до інформаційного суспільства і мають величезний вплив на усі аспекти життєдіяльності суспільства, особи і держави. Зростаюча роль інформаційної сфери активно впливає на стан політичної, економічної, військової та інших складових національної безпеки України. У зв'язку з цим інформаційна безпека набуває великого значення у загальній системі забезпечення національних інтересів України.

Широкий спектр проблем забезпечення інформаційної безпеки особи, суспільства і держави, розвитку інституту кібербезпеки, забезпечення недоторканності приватного життя і захисту прав людини на доступ до інформації, захисту інформаційних систем, ресурсів і мереж, розширення застосування інформаційних технологій у державному управлінні та при наданні державних послуг, а також інші проблеми інформаційної безпеки потребують системного правового регулювання на основі ретельного аналізу міжнародних правових норм, зарубіжного законодавства, чинного законодавства України та світової правозастосовної практики.

Слід зазначити, що українська держава посилює свою увагу до проблеми зміцнення та забезпечення інформаційної безпеки. Так, у Законі України “Про основи національної безпеки України” відмічено, що “основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України в інформаційній сфері є: забезпечення інформаційного суверенітету України; вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну; активне залучення засобів масової інформації до запобігання і протидії корупції, зловживанням службовим становищем, іншим явищам,

які загрожують національній безпеці України; забезпечення неухильного дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції; вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України” [8].

Правовий аспект у системі забезпечення інформаційної безпеки виражається в існуванні права на інформацію, правотворчості, реалізації права на доступ інформації, контролі законності у сфері інформаційних правовідносин тощо. На цей час дані питання знаходяться під пильною увагою науковців, серед яких слід відзначити І.В. Арістову, А.А. Баранова, К.І. Белякова, В.М. Брижко, О.П. Дзьобаня, Р.А. Калюжного, Л.П. Коваленко, А.І. Марущака, В.Г. Пилипчука, Н.А. Савінову, М.Я. Швеця та багато ін.

Метою статті є розгляд правових питань забезпечення інформаційної безпеки в аспекті захисту національних інтересів України.

Виклад основного матеріалу. Правовий аспект в системі забезпечення державно-інформаційної безпеки виражається в існуванні права на інформацію, правотворчості, реалізацію права на доступ на інформацію, контролі законності у сфері інформаційних правовідносин тощо. Правові питання забезпечення державно-інформаційної безпеки можна виділити у відносно самостійну її сферу – захист національних інтересів.

Інформаційна безпека як наукова категорія поставлена на теперішній час у ряд актуальних, потребуючих дослідження проблем. Фундаментальний характер даної концепції полягає, головним чином, у тому, що в ній систематизуються положення, які виступають як окремі види інформаційної безпеки. При цьому, дана складова може бути визначена, як мінімум, на двох рівнях – загальному і спеціальному. На загальному рівні, юридичну складову слід визначати, виходячи з міжнародного права (наприклад, з Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, інших конвенцій Ради Європи; документів Організації з безпеки та співпраці в Європі; Співдружності Незалежних Держав та ін.) і національного законодавства (Конституції України; законів України “Про основи національної безпеки України”; “Про інформацію”; “Про доступ до публічних даних”; “Про захист персональних даних”; законів про правоохоронні органи та окремі їх види діяльності; Стратегії національної безпеки тощо).

Так, Закон України “Про основи національної безпеки України” закріплює основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, визначає систему, принципи, функції, встановлює порядок організації і фінансування органів, що забезпечують безпеку, контроль за законністю їх діяльності [8].

Досліджуючи питання теоретичного моделювання наукової категорії “інформаційна безпека у системі захисту національних інтересів”, слід звернути увагу на три моменти.

По-перше, загальної законодавчої бази недостатньо для продуктивного регулювання інформаційних правовідносин, з урахуванням специфічних умов, які неминуче присутні в інформаційній сфері.

По-друге, потрібно мати на увазі, що механізм правового регулювання відносин безпеки в інформаційній сфері функціонує в умовах багатоманітних зв’язків, в яких знаходяться численні суб’єкти інформаційних правовідносин, що мають місце в різних сферах.

По-третє, законодавство, регулююче відносини інформаційної безпеки, що має на меті захист відповідних інтересів особи, суспільства, держави, не відрізняється

досконалістю. Утім, про недосконалість такого роду можна говорити як по відношенню до галузевого законодавства, так і по відношенню до Основного закону України – Конституції.

Далі необхідно відзначити, що безпека, як стан захищеності інтересів, повинна припускати й інший протилежний стан – небезпеки. Тим часом, базовий закон у сфері безпеки, у нашому випадку це Закон України “Про основи національної безпеки України”, повинен містити такі ключові поняття, як “небезпека”, “джерело небезпеки”, а замість них використано досить розпливчате поняття “загрози національній безпеці”. Дійсно, використання одних лише термінів в законі не тільки не додає чіткості прописуваних в ньому положень, але ускладнює їх розуміння. Недостатня розробленість основних понять безпеки негативно позначається і на положеннях формованих галузевих її видів. Зокрема, відсутні чіткі критерії безпеки, у зв’язку з цим спотворюється поняття об’єкту безпеки. Наприклад, у Законі України “Про інформацію” вже в самому найменуванні як об’єкт безпеки вказана інформація, хоча в Законі України “Про основи національної безпеки”, як зазначалось вище, об’єктом безпеки визначені людина і громадянин, суспільство і держава.

Виходячи з поняття національної безпеки, як “стану захищеності”, інформаційну безпеку можна визначити як стан інформаційно-правової захищеності об’єкту за наявності необхідних її правових гарантій і забезпечення нормальної життєдіяльності.

Далі визначимо, що феномен інформаційної безпеки може розглядатися на різних рівнях або у різних галузях правовідносин, зокрема у галузі міжнародних правовідносин. В останньому випадку терміном “інформаційна безпека” визначається як стан, при якому суб’єктивно-інформаційні права і законні інтереси держави захищені на належному рівні, а будь-які випадки зловживання інформаційним правом санкціонуються Міжнародним Судом як неприпустимі [узаг. за 2; 9; 10].

У межах даної статті щодо забезпечення інформаційної безпеки у системі захисту національних інтересів об’єктом інформаційної безпеки слід розглядати громадянина, суспільство і державу. Тому під “правовою захищеністю” слід розуміти такий стан об’єкту, наприклад, особи, який визначається його юридичними властивостями: правовою культурою, правовим статусом, навиками реалізації інформаційних прав і виконання юридичних обов’язків, спеціальними правами (наприклад, правом на захист, зберігання конфіденційної інформації) тощо.

Терміном “правові гарантії” автори визначають сукупність правових норм, що гарантують, наприклад, людині і громадянину визнання, дотримання і захист інформаційних прав і свобод або суб’єкту юридичної діяльності – виконання його обов’язків, наприклад, щодо охорони інформаційних прав і свобод людини і громадянина.

Правове забезпечення інформаційної безпеки об’єкту припускає наявність відповідних суб’єктів юридичної діяльності і необхідних для неї засобів. Відповідно до змісту Конституції України саме права і свободи людини і громадянина визначають зміст законів, їх застосування, діяльність законодавчої і виконавчої влади, місцевого самоврядування і забезпечуються правосуддям.

Таким чином, інформаційну безпеку можна представити двома складовими – станом (об’єкту, що охороняється законом) і метою, на яку спрямована юридична діяльність, здійснювана у певних процедурно-процесуальних формах за допомогою спеціалізованих юридичних дій і операцій, засобів і заходів. Як бачимо, безпека системи – це одночасне поєднання стану і мети.

Слід відзначити, що інформаційна безпека може бути класифікована за різними критеріями залежно від мети, завдань (за об’єктом безпеки, її предметом, сферою

функціонування тощо). Наприклад, відповідно до об'єкту безпеки виділяють такі види, як інформаційна безпека людини, інформаційна безпека суспільства, інформаційна безпека держави. Вбачається перспективним класифікувати інформаційну безпеку за галуззю юриспруденції – певною наукою, видом юридичної діяльності. Наприклад, адміністративно-правова безпека, кримінально-процесуальна безпека, кримінально-виконавча безпека, кримінологічна безпека тощо.

Разом з тим класифікацію можна здійснювати за змішаними критеріями: концепція безпеки особи в адміністративному судочинстві, кримінологічна безпека особи, суспільства, держави, регіональної громади та ін.

Зазначимо, що теоретичне моделювання інституту інформаційної безпеки припускає розробку основних її елементів, до числа яких, на наш погляд, можна включити:

1. Об'єкт інформаційної безпеки – інформаційні права і свободи особи, інформаційні ресурси держави, інформаційні інтереси суспільства тощо.

2. Предмет (кожного об'єкту) інформаційної безпеки, наприклад, такі життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави як: інформація щодо фізіологічного, психічного, генетичного, репродуктивного, інтелектуального, духовного, етичного стану, – інтереси вищого рівня. Окрім цього, слід вказати інтереси нижчого рівня: економічні, медичні, продовольчі, політичні та ін.

3. Суб'єкт забезпечення інформаційної безпеки – державні органи; недержавні органи і організації; окремі громадяни, законодавчо наділені правами і обов'язками щодо забезпечення інформаційної безпеки.

4. Загроза інформаційній безпеці – можлива небезпека охоронюваним законом інформаційним правам і свободам особи, інформаційним ресурсам держави, інформаційним інтересам суспільства та ін. Під такою небезпекою автори розуміють перш за все правопорушення в інформаційній сфері.

За загальним визначенням загрози інформаційній безпеці слід розглядати як суб'єктивні наміри та об'єктивні можливості, що можуть бути представлені як види загроз. У свою чергу, загрози інформаційній безпеці можна класифікувати за різними підставами, або критеріями; життєво важливими інтересами людини (у сфері інформації); правовими галузями, що забезпечують безпеку людини в інформаційній сфері. Наприклад, можна виділити такі види загроз інформаційній безпеці, як: майнові, рейдерські, техногенні, медійні тощо.

Залежно від того, звідки виходять загрози, вони можуть бути розподілені на два великі класи: внутрішні і зовнішні. Це розподілення значною мірою умовне, оскільки в одному випадку можуть домінувати внутрішні характеристики юридичного характеру, а в другому – зовнішні. Наприклад, по відношенню до особи можна говорити про такі її внутрішні (внутрішньоособові) юридичні властивості, як правовий інфантилізм, нігілізм, протиправні орієнтації, установки, соціально-правові, пасивні та ін. Зовнішніми можна визначити такі загрози, що виходять від інших осіб, зокрема щодо зловживання правом на інформацію, соціально-правової пасивності, ухилення від виконання певних обов'язків тощо.

5. Заходи і засоби забезпечення (захисту) інформаційної безпеки – сукупність реакцій суб'єкта безпеки на загрозу і використовуваних при цьому прийомів, засобів, інструментів, різних видів ресурсів, спрямованих на забезпечення правової захищеності об'єкту і юридичної діяльності щодо його захисту від інформаційних правопорушень.

Вище наведене представляє загальні положення, що характеризують складну наукову категорію “інформаційна безпека”. Юридичний аспект захисту національних інтересів у цілому і в його галузевих проявах багато в чому залишається недослідженим. Особливо гострою є сьогодні проблема загрози інформаційній безпеці людини,

інформаційні права і свободи якої є вищою цінністю, визнання, дотримання і захист яких Конституцією України визначені як обов’язок держави.

В контексті досліджуваної проблеми зазначимо, що в українській правовій науці поняття “інформаційна безпека” зародилося порівняно недавно. У юристів поняття “безпека” пов’язане з системою правових гарантій захищеності особи і суспільства, забезпечення їх нормальної життєдіяльності, прав і свобод [5, с. 71-86].

У свою чергу інформаційна безпека – це ознака, що характеризує відсутність загрози людському співтовариству, певній групі людей, конкретному індивідууму і (або) навколишньому середовищу від використання засобів або продуктів сучасної інформаційної технології.

На цей час окреслені дві тенденції у визначенні поняття і структури інформаційної безпеки. Представники гуманітарного напрямку пов’язують інформаційну безпеку лише з інститутом таємниці. Представники ж органів сектору безпеки пропонують поширювати сферу інформаційної безпеки практично на усі питання і відносини в інформаційній сфері, по суті, ототожнюючи інформаційну безпеку з інформаційним середовищем [9, с. 8].

Мабуть, до представників першого напрямку слід віднести В.А. Мазурова і А.А. Фатянова, які достатньо детально розглядають захист різного роду таємниць: державної, комерційної, банківської, медичної, адвокатської та ін. Причому А. Фатянов, кажучи про інформаційну безпеку, робить наступний висновок – поняття “безпека інформації” розпадається на дві складові: безпека змістовної частини (сенсу) інформації і захищеність інформації від зовнішніх дій або знищення і захист інформації [10, с. 31]. Таким чином, вибудовується система з трьох наукових категорій: інформаційна безпека, безпека інформації і захист інформації. Кожна подальша категорія є складовою частиною попередньої.

І. Бачило дотримується такої ж думки, стверджуючи, що захист інформації є частиною інформаційної безпеки. Інформаційна безпека включає безпеку інформації (що ширше за захист) і безпеку користувачів інформації [1, с. 254].

Дослідження учених у сфері інформаційного протиборства показали, що даний вид боротьби стає у XXI столітті якщо не основним, то вирішальним. З метою запобігання і нейтралізації інформаційних загроз та порушення національних інтересів застосовуються правові, програмно-технічні, організаційно-економічні методи [узаг. за 2; 4].

Правові методи припускають розробку і реалізацію комплексу нормативно-правових актів, що регламентують інформаційні відносини в суспільстві, а також забезпечують інформаційну безпеку. Так, зокрема, слід виділити Закон України від 04.02.98 р. № 75/98-ВР “Про Концепцію Національної програми інформатизації” [7] та Указ Президента України від 08.07.09 р. № 514/2009 “Про Доктрину інформаційної безпеки України”, в якій можна прослідити серед інших принципів забезпечення інформаційної безпеки принцип настання юридичної відповідальності за порушення законодавства про інформацію [6].

Програмно-технічні методи включають застосування різних технічних засобів захисту інформації при її передачі по каналах зв’язку.

Організаційно-економічні методи передбачають формування системи захисту таємної і конфіденційної інформації за допомогою їх сертифікації, ліцензування, стандартизації на предмет відповідності вимогам інформаційної безпеки.

Вищевказані методи відіграють не останню роль у збереженні інформації, що становить державну таємницю. Серед заходів адміністративно-правового захисту при цьому слід вказати ст. 212² Кодексу України про адміністративні правопорушення, що передбачають адміністративну відповідальність за порушення законодавства про державну

таємницю. А також ст.ст. 212³ (порушення права на інформацію), 212⁵ (порушення порядку обміну, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави [3].

Питання забезпечення інформаційної безпеки в системі захисту національних інтересів, їх інформаційного забезпечення, зокрема, повинні неодмінно знайти своє віддзеркалення при проведенні сучасної політики з питань забезпечення державної безпеки, а також процесів реформування в Україні економічної, адміністративної та судової сфер.

Висновки.

1. Національні інтереси України у сфері інформаційної безпеки повинні полягати у дотриманні конституційних прав та свобод громадян щодо отримання інформації та її використання, у розвитку сучасних телекомунікаційних технологій, у захисті державних інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу.

2. З метою належного функціонування та стабільності України у сучасних умовах необхідно провести уніфікацію понятійного апарату щодо інформаційної безпеки, визначити та закріпити на законодавчому рівні поняття “національні інтереси України у сфері інформаційної безпеки”, наприклад, як сукупність внутрішніх і зовнішніх потреб держави щодо забезпечення захищеності і стійкого розвитку особи, суспільства і держави в інформаційній сфері, що відповідає положенням Доктрини інформаційної безпеки України, Стратегії національної безпеки України та сучасним умовам розвитку держави.

Використана література

1. Бачило И.Л. Информационное право : основы практической информатики : учеб. пособ. / И.Л. Бачило. – М, 2006. – 352 с.
2. Дзьобань О.П. Інформаційне насильство та безпека : світоглядно-правові аспекти : монографія / О.П. Дзьобань, В.Г. Пилипчук ; за заг. ред. проф. В.Г. Пилипчука. – Харків : Майдан, 2011. – 244 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.84 р. № 8073-X : із змінами. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
4. Крутов В.В. Недержавна система безпеки (проблеми становлення і розвитку) : монографія / В.В. Крутов, В.Г. Пилипчук ; за заг. ред. В.Г. Пилипчука. – Ужгород : ТОВ “ІВА”, 2013. – 180 с.
5. Пилипчук В.Г. Проблеми визначення понятійно-категоріального апарату у сфері державної безпеки / В.Г. Пилипчук // Питання боротьби зі злочинністю. – Вип. 12. – Х. : Кроссруд, 2006. – С. 71-86.
6. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 08.07.09 р. № 514/2009 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 20. – С. 18. – Ст. 677.
7. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.98 р. № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 27. – Ст. 182.
8. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.03 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – Ст. 351.
9. Уфимцев Ю.С. Информационная безопасность России / [Ю.С. Уфимцев, Е.А. Ерофеев и др.]. – М. : Экзамен, 2003. – 560 с.
10. Фатьянов А.А. Правовое обеспечение безопасности информации в Российской Федерации : учеб. пособ. / А.А. Фатьянов. – М. : Юрист, 2005. – 412 с.

~~~~~ * * * ~~~~~